

ELEŞTİREL YÖNETİM ÇALIŞMALARI FİLDİŞİ KULESİNDEN NASIL ÇIKABİLİR? ELEŞTİREL EDİMSELLİK VE TOPLULUK EKONOMİLERİ*

Dr. Öğr. Üyesi Alper Aslan

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi
ORCID: 0000-0001-8494-7063

Öz

Son yıllarda eleştirel yönetim çalışmaları kendi akademik fildişi kulesinden çıkararak gündelik yaşamda etkili olmak istemektedir. Bunun nasıl olacağı “eleştirel edimsellik” kavramıyla tartışılmaktadır. Eleştirel edimsellik soyut ve büyük çaplı özgürleşmelerin peşinden koşulmasına karşıdır; o kurumsal iktidar ilişkilerindeki küçük kazanımları arar. Ancak küçük kazanımlar kapitalist kimlikler ve pratikleri korur; böylece eleştirel edimsellik ana-akım yönetim ve örgüt çalışmalarına benzer. Bu yüzden, birçok araştırmacı eleştirel edimselliğin siyasal amaçlarını eleştirir. Ayrıca, eleştirel edimsellik ürettiği eleştirinin etkili olabilmesi yolunda gerçekçi ve yeterli maddesel koşulları ele almamaktadır; genellikle, yöneticilerin ana-akım söylemlerini değiştirmeye odaklanır. Bu araştırma, eleştirel edimselliğin topluluk ekonomilerinden yararlanması gerektiğini belirtmiştir. Topluluk ekonomileri, kapitalizmin gücünü vurgulayan sermayemerkezciliğe karşıdır; etik-siyasi etkileşimlerle gayri-kapitalist özneler ve örgütlenmeler oluşturmaya dayanır. Bu bağlamda, topluluk ekonomileri siyasal ve maddesel olarak eleştirel edimselliğe yol gösterebilecektir.

Anahtar Sözcükler: Eleştirel yönetim çalışmaları, Eleştirel edimsellik, Topluluk ekonomileri, Gayri-kapitalist, Sermayemerkezcilik

How can Critical Management Studies get out of its Ivory Tower? Critical Performativity and Community Economies

Abstract

In recent years, critical management studies try to be effective in everyday life by taking itself out of its ivory tower. How this can be achieved is discussed within the concept of “critical performativity”. The critical performativity is against to seek abstract and grand scale outcomes; it seeks small wins within the institutionalized power relations. Small wins, however, maintain capitalist identities and practices; thus, critical performativity corresponds to mainstream management and organization studies. Thus, several researchers criticize the political aims of critical performativity. Furthermore, critical performativity cannot address the realist and adequate material conditions that determine the effectiveness of its critiques. In general, it emphasizes to change managers’ mainstream discourses. This study explains that critical performativity should benefit from community economies. Community economies are against capitalocentrism, underlining the strength of capitalism, and depend on producing anti-capitalist subjects and organizations within ethical-political interactions. In this sense, community economies can guide critical performativity within the political and material aspects.

Keywords: Critical Management Studies, Critical Performativity, Community Economies, Anti-capitalist, capitalocentrism

---

* Makale geliş tarihi: 10.10.2018
Makale kabul tarihi: 23.11.2018
Erken görünüm tarihi: 28.02.2020

Eleştirel Yönetim Çalışmaları Fildişi Kulesinden Nasıl Çıkabilir? Eleştirel Edimsellik ve Topluluk Ekonomileri *

Giriş

1990'lı yıllarla ortaya çıkan ve günümüzde konferansları, dergileri ve teorileriyle kurumsallaşan “eleştirel yönetim çalışmaları” (EYÇ) birçok akademisyene “yayın yap ya da yok ol” oyununda başarı getirerek güvenli bir liman sunmaktadır (Butler ve Spoelstra, 2012). Spicer vd., EYÇ’yi üç dalga üzerinden ele alırlar (2016: 225-226). Onlara göre, emek süreç teorisine dayanan birinci dalga işyerindeki disiplin ve denetimi Marksist görüşlerle inceler. Frankfurt Okulu ve postyapısalcılıktan esinlenen ikinci dalga EYÇ bilimsel jargonuyla, belirli felsefecilerin karmaşık görüşlerini örgütsel konular için değerlendirmekte, ancak eleştirmekten öteye gidemeyerek gündelik yaşamda etkili olamamaktadır (ayrıca bkz. Hartmann, 2014). Spicer vd. (2016), üçüncü bir dalgayla EYÇ’yi, akademi dışı dünyada etkili kılmak isterler. Üçüncü dalga EYÇ’nin ne olduğu ve ne olması gerektiği, “eleştirel edimsellik” (critical performativity) kavramı etrafında tartışılmaktadır (bkz. Butler vd., 2018; Cabantous vd., 2016; King ve Land, 2018; Spicer vd., 2016).

Edimsellik kavramı söylemlerin ve teorilerin gerçekliği tasvir etmediğine, kendi gerçekliklerini oluşturduğuna dayanır. Bu ana-akım—ve de kapitalist—yönetim ve örgüt çalışmalarının ekonomik verimlilik sağlamak için kullandığı söylemler için de geçerlidir. Söz konusu söylemler sadece mevcut durumu tasvir etmezler; verimliliği değerli yaparak bazı pratikleri kucaklar, bazılarını da dışlarlar (Cabantous vd., 2016; Fournier ve Grey, 2000). Spicer vd. (2009; 2016), edimselliğin sadece verimlilik için bilgi üretmeyle sınırlandırılmayacağını belirtirler. Onlar eleştirel edimsellik kavramsallaştırmasıyla kurumsallaşmış baskıcı örgütsel pratiklerin içinde küçük kazanımların elde edilebileceğini savunurlar. Bu kapsamda, gündelik yaşamda etkili olabilmek için ana-akım örgütsel söylemleri dönüştürmeyi amaçlarlar (Spicer vd., 2009; 2016).

---

* Bu makale, 26. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi’nde sunulan “Eleştirel Yönetim Çalışmaları Elini Taşın Altına Nasıl Koyabilir?” başlıklı bildirisinin geliştirilmiş halidir

Birçok araştırmacıya göre mevcut eleştirel edimsellik kavramsallaştırması, kapitalizmle arasına belirgin bir sınır koyamamakta (siyasal yönden eleştirisi) ve eleştirilerinin gündelik yaşamda nasıl somutlaşacağını (maddesel yönden eleştirisi) yeterince açıklayamamaktadır. Kapitalist örgütlenmeler kendi eleştirilerinden kolayca beslenebildiği için (Boltanski ve Chiapello, 2007; Diken, 2013), elini taşın altına koymak adına EYÇ'nin uysallaşarak kapitalist örgütlenmelere hizmet edebilme tehlikesi de vardır (Cabantous vd., 2016; Fleming ve Banerjee, 2016; Parker ve Parker, 2017; Spoelstra ve Svensson, 2016). Bununla birlikte, söz konusu tehlikenin EYÇ'nin elini kolunu bağlayarak onu akademi dışı dünyada etkisiz kılmaması yolunda görgül ve teorik temelli tartışmaların sürdürülmesi gerektiği belirtilir (Fournier ve Grey, 2000; Gond vd., 2016; Parker ve Parker, 2017). Bu tartışmalara gayri-kapitalist örgütlenmeler ve öznelere dayanan “topluluk ekonomileri” (community economies) (bkz. Gibson-Graham, 2006; Gibson-Graham vd., 2013) katkı sağlayacaktır. Topluluk ekonomileri her yerde kapitalizmin baskınlığını gören sermayemerkezci yaklaşıma karşıdır. Kapitalizme karşı müdahalelerin etkisiz olacağı peşin hükmüne sahip değildir; ona karşı açıkça ve umutla mücadele eder.

Bu makale topluluk ekonomileri alanyazınından yararlanarak EYÇ'nin gayri-kapitalist örgütlenmeler için elini taşın altına koyabilmesi yolunda çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır. Makalede öncelikle, eleştirel edimsellik üzerindeki tartışmalar üzerinde durulmuştur; sonrasında, “sermayemerkezçilik”, “gayri-özçülük”, “ekonomi”, “etik-siyasi etkileşimler”, “eylem araştırması” başlıklarında incelenen topluluk ekonomilerinin EYÇ'ye siyasal ve maddesel unsurlarda nasıl yol gösterebileceği açıklanmıştır.

1. Eleştirel Yönetim Çalışmaları ve Eleştirel Edimsellik

Lyotard'a göre edimsellik en az girdiyle en çok çıktının üretilmesini sağlayan araçsal bilgi üretim sürecidir. Bu kapsamda, ana-akım yönetim ve örgüt çalışmalarında üretilen bilgi örgütlerin verimliliğini arttırmaya çalışır ve bunu yapabildiği ölçüde değerlidir. Fournier ve Grey (2000), EYÇ'yi ana-akım yönetim ve örgüt çalışmalarından ayıran başlıca unsuru “gayri-edimsellik” olarak gösterirler. Gayri-edimsellik yönetim ve örgütlerin kâr ve verimlilik kaygılarını arttırmak için en az girdiyle en çok çıktıyı elde etmeyi amaçlayan bilginin üretilmesini benimsemez; ana-akım iktidar pratiklerinin hakikatlerini ve değerlerini sorunsallaştırmaya çalışır. Bununla birlikte, gayri-edimsellik kendi akademik fildişi kulesine tıklımış ve her türlü yönetime karşı olan EYÇ'nin savunusunu içermez. Ancak, Fournier ve Grey (2000), elini taşın altına koymak

adına EYÇ'nin ürettiği bilgilerin, kapitalist yönetim ve örgütlenmelere hizmet edebileceğine de dikkat çekerler; ne de olsa kapitalizm kendine yöneltilen eleştirilerden beslenebilmektedir (Boltanski ve Chiapello, 2007; Diken, 2013). Fournier ve Grey'e (2000) göre eleştireliliğini koruma şartıyla EYÇ'nin kapitalist yönetim ve örgütlenmeleri nasıl değiştirebileceği her zaman tartışılmalıdır. Bu tartışmalar, günümüzde eleştirel edimsellik kavramı üzerinden sürmektedir.

Spicer vd.'ye (2009; 2016) göre gayri-edimsellik mevcut örgütlerdeki olumsuzlukları teorik jargonla eleştirmede etkilidir. Bu eleştiri akademisyenlere yayın yap ya da yol oyununda hizmet ederek akademiye fildişi kulesine tıkmakta ve gündelik yaşamda etkisizleştirmektedir. Spicer vd. (2009; 2016), Austin ve Butler'in edimsellik teorisinden yararlanarak kavramsallaştırdıkları eleştirel edimsellik EYÇ'yi içinde bulunduğu elini taşın altına koymama ve sinizm durumundan çıkarmak istemektedirler. Onlara göre edimsellik sadece en az girdiyle en çok çıktının elde edilmesine yönelik bilginin üretilmesine indirgenemez. Mevcut pratikleri değiştirmek adına eleştirel edimsellik "yönetimsel söylemlere aktif ve baltalayıcı müdahale" olarak kavramsallaştırılabilir (Spicer vd., 2016: 226; ayrıca bkz. Wickert ve Schaefer, 2015).

Eleştirel edimselliğe göre baskıcı örgütlenme pratiklerinden kurtulmak radikal ve büyük çaplı müdahalelere indirgenmediğinde EYÇ'nin hareket alanı daralmaktadır. Bundan sakınmak için mikro-özgürleşmeler kapsamındaki küçük kazanımların peşinden gidilmelidir. Bunun için EYÇ teorik kaygılarının dışına çıkarak geniş kapsamlı dış dokunur konularla uğraşmalıdır. Küçük kazanımlarsa şunlara dayanır; ana-akım yönetim ve örgütlenme pratiklerini sadece olumsuz görmeyerek onlardaki potansiyelleri açığa çıkarmak, araştırma sürecinde katılımcıların görüş açılarını hem önemsemek hem eleştirel olarak değerlendirmek ve araştırma sonuçlarını anlaşılır bir şekilde farklı taraflara ulaştırmak (Spicer vd., 2009; 2016).

Genellikle, eleştirel edimsellik, yöneticilerin kapitalist değerlere dayanan ana-akım söylemlerini değiştirmeye odaklanır. Spicer vd. (2016), EYÇ'nin yıllarca "özgürleşme", "özerklik", "eşitlik" ve "adalet" gibi soyut sonuçlar peşinde koştuğunu belirtirler. Onlar bunlara karşı değildirlere, ancak "zırvaların azaltılması", "alternatiflerin ortaya koyulması" ve "müzakere ortamının oluşturulması" gibi daha somut ve ulaşılması kolay sonuçların peşinden koşulmasını savunurlar (Spicer vd., 2016: 240). Zırvaların azaltılması sağlam temele dayanmayan, ana-akım örgütleri ve yöneticileri allayıp pullamak için oluşturulan birçok düşünce ve değer güçsüzleştirilmesidir. Zırvaların azaltılmasıyla onların yerine konacak alternatifler belirlenmeli ve üzerlerinde düşünülüp taşınacak ortamlar oluşturulmalıdır.

Eleştirel edimselliğin özgürleşme, özerklik, eşitlik ve adalet gibi soyut sonuçlar yerine, daha ulaşılabilir sonuçlara odaklanma vurgusu, bilgi yoğun bir işletmede liderlik üzerine yapılan bir araştırmayla gösterilebilir. Bu kapsamda, Alvesson ve Spicer (2012), liderliğin sorgulanmadan övülmesine karşıdır. Liderlik insanları lider ve izleyici olarak sınıflandırarak hiyerarşi üretir; ancak liderlik her zaman baskı, eşitsizlik ve uymacılığa dayandığı yönünde de eleştirilmemelidir. Her durumda olmasa bile, ona bazı durumlarda ihtiyacımız vardır, çünkü lidersiz ve otoritesiz bir ortam örgütlerin işleyişini bozar.

Alvesson ve Spicer (2012) liderliğin daha olumlu/iyi işlemesi için hem liderlerin hem izleyicilerinin yapıcı diyaloglarına dayanan “müzakere edilen liderlik” (deliberated leadership) kavramını ortaya atarlar. Söz konusu kavram, liderliğin hangi durumlarda gerekli, hangilerinde gereksiz olduğunu ve gerekli olduğunda da ne ölçüde uygulanacağını değerlendirir. Aslında, müzakere edilen liderlik, hem liderliği eleştirir hem de ona dayanır. Bu “içkin çelişki”, EYÇ’nin akademi dışı dünyada elini taşın altına koyabilmesinin sonucudur ve bu çelişki içinde bir şeyler yapabilmek hiçbir şey yap(a)mamaktan iyidir (Alvesson ve Spicer, 2012: 385).

Eleştirel edimselliğin mevcut kavramsallaştırmasını destekleyen birçok araştırmacı vardır. Örneğin, Wickert ve Schaefer’e (2015) göre eleştirinin akademi dışı dünyada etkili olabilmesi için “orta kademe yöneticileri” müttefik olarak görülmelidirler. Çünkü onlar işyerindeki gündelik sorunlara hâkimdirler ve onları çözerek küçük kazanımlar oluşturabilirler. Bu doğrultuda, orta kademe yöneticilerinin gündelik pratiklerini sorgulayabilmeleri ve değiştirebilmeleri adına ana-akım örgütsel söylemler değiştirilmelidir (ayrıca bkz. Schaefer ve Wickert, 2016). Özetle eleştirel edimselliği savunan araştırmacıların genel olarak dayanakları küçük kazanımlar sağlama yolunda kurumsal iktidar ilişkileri içinde hareket etmektir (bkz. Spicer vd., 2009, 2016; Wickert ve Schafer, 2015).

2. Eleştirel Edimselliğe Yöneltilen Eleştiriler

Birçok araştırmacı EYÇ’nin gündelik yaşamda bir şeyleri değiştirebilmesini destekler, ancak kapitalist örgütlenmelerin dışına çıkamayacağı için eleştirel edimselliğin mevcut kavramsallaştırılmasına itiraz eder. Bu itirazlar genel olarak eleştirinin siyasal ve maddesel unsurlarını doğru bir şekilde ele alamamakla ilgilidir.

Cabantous vd.’ye (2016) göre, eleştirel edimsellik dayandığı teorileri doğru bir şekilde okuyamayarak edimselliğin siyasal unsurunu çarpıtmıştır. Eleştirel edimselliğin yararlandığı önemli teorisyenlerden biri Judith Butler’dır. Siyasal olarak Butler’in (2010) edimsellik teorisi, baskıcı iktidar yapılarından kurtulan farklı öznelliklerin oluşumuna (özneleşme) dayanır. Siyasal, her örgütlenme ve düzenin olumsal (contingent) olmasını ifade eder; diğer bir

deyişle, her zaman için farklı düzenler ve öznellikler oluşturulabilir. Özneler kendilerine biçilen ya da dayatılan rolleri ve değerleri sorgulayarak daha önce kendileri için kabul edilemez görülenleri yapabilmelidirler. Bu süreç de farklı öznellikler oluşturur: Özneler eylemleri öncelemez, eylemlerle yeni öznellikler oluşur (Butler, 2010; Cabantous vd., 2016).

Oysa siyasal olanla ilişkisi kapsamında eleştirel edimsellik, iktidara tabi olmayan farklı öznelliklerin oluşmasını benimsemez; daha çok müzakere yoluyla verili konumlardaki iyileştirmelere odaklanır. Peşinde olduğu küçük kazanımlar “kurumsallaşmış iktidar ilişkilerindeki belirli özerklik alanları”dır (Spicer vd., 2009: 553; ayrıca bkz. Alvesson ve Spicer, 2012). Küçük kazanımların bu açıklaması, kapitalist örgütlenmelerdeki kurumsallaşmış iktidar ilişkilerini güçlendirmekte ve onlara karşı yürütülen mücadeleleri sınırlamaktadır. Böylece eleştirel edimselliğin kapitalist örgütlenmelere hangi yönlerden karşı olduğu belirsiz kalmaktadır (Cabantous vd., 2016; Fleming ve Banerjee, 2016, Parker ve Parker, 2017).

Eleştirel edimselliğe yöneltilen maddesellik eleştirisiyse, müdahalelerinin etkili olabilmesi için gerekli etkileşimleri gerçekçi ve yeterli bir şekilde açıklayamadığıyla ilgilidir (Cabantous vd., 2016; Fleming ve Banerjee, 2016). Kapitalist örgütlerdeki yöneticileri müttefik olarak gören eleştirel edimsellik, araştırmacılar ve yöneticiler arasındaki söyleme dayalı etkileşimlerle yöneticilerin düşüncelerini değiştirmeye odaklanır. Bu etkileşimlerse, Butler vd.’nin (2018) deyişiyle, “kahraman-dönüştürücü araştırmacıların”, “iyi kalpli yöneticilere” irfan getirdiği sorunsuz buluşmalar olarak yansıtılır. Böylece söz konusu tarafların ve söylemin gücü abartılır. Ana-akım örgütlenmeleri değiştirme yolunda çalışanlar, aktivistler, sendikalar gibi farklı taraflar ikincil konuma koyulur (Fleming ve Banerjee, 2016; Parker ve Parker, 2017).

İnsanları hem kısıtlayan hem güçlendiren içinde buldukları etkileşimlerdir/pratiklerdir. Etkileşimlerse sadece söylemlerle icra edilmezler; aynı zamanda bedenler ve çeşitli maddesel düzenlemelere (bedenlerin, araç gereçlerin ve doğanın belirli bir düzeni) bağlıdırlar (Butler, 2010; Cabantous vd., 2016; ayrıca bkz. Schatzki, 2005). Bu kapsamda, yöneticiler ve araştırmacılar düşüncelerini gerçekleştirmede sınırsız güce sahip değildirler, çünkü kapitalist örgütlenmenin pratikleri engelleyici olabilir ya da yöneticiler araştırmacıları/akademiye dikkate almayabilirler (Cabantous vd., 2016; Fleming ve Banerjee, 2016; King, 2015). Örneğin, araştırmacılar verimlilik pratiklerine eleştirel bakma konusunda yöneticileri etkileyebilseler de, yöneticiler yönetim kurulunun desteği olmadan söz konusu pratikleri bırakamazlar; bıraktıkları anda işlerinden olabilirler. Ayrıca, söylemleri değişen yöneticiler bu değişimleri gündelik davranışlarında uygulamayabilirler. Bu durumda değişimler havada/söylemde kalarak gündelik yaşama dokunmayacaktır (Fleming ve Banerjee, 2016).

Tüm bu sorunlardan dolayı, Fleming ve Banerjee'ye göre kapitalist örgütlenmelerde yöneticilerle müttefik olarak çalışmak, kapitalist örgütlenmelere karşı yapılabilecekleri değil, yapı(a)mayacakları öne çıkarır (2016: 265). Ayrıca, Butler vd. (2018), eleştirel edimselliği savunan araştırmacıların kendilerine biçtikleri yöneticileri kahramanca dönüştürme rollerini sorgulamaları gerektiğini vurgularlar.

Yukarıda belirtilen eleştirilere karşı, eleştirel edimselliği savunan araştırmacılar, sosyal teorilerin tekdüze okunamayacaklarını belirtirler. Kendilerinin amacı edimsellik ile ilgili sosyal teorileri farklı okuyarak EYÇ'yi akademi dışı dünyada etkili kılmaktır (Spicer vd., 2016; Schaefer ve Wickert, 2016). Eleştirel edimselliği eleştiren çoğu araştırmacı da EYÇ'nin akademi dışı dünyada etkili olması gerektiğini kabul eder. Her iki taraf da bu etkililiğin nasıl sağlanacağı konusunda daha fazla tartışmaya gerek olduğunu belirtir. Süregelen tartışmaları zenginleştirmenin ana yollarından biri gayri-kapitalist örgütlenmelerle ilişkilendirilmesidir (Esper vd., 2017; Parker ve Parker, 2017; Zaroni vd., 2017). Bu kapsamda, topluluk ekonomileri alanyazını zengindir. Eleştirel edimsellik üzerine bazı araştırmalar, topluluk ekonomileri alanyazınına gayri-kapitalist örgütlenmeler konusunda atıf yapabilmektedirler; ancak şimdiye kadar hiçbir araştırma, söz konusu alanyazınları ayrıntılı karşılaştırarak EYÇ'nin akademi dışı dünyada nasıl etkili olabileceği üzerinde durmamıştır.

3. Topluluk Ekonomileri

Topluluk ekonomileri farklı bir dünya oluşturmanın olanağına dayanır, çünkü sosyal yaşamı belirli özlere indirgenemez. Topluluk ekonomilerine göre ekonomi büyütülmesi gereken bir makine değildir; insanların birbirlerini umursadıkları etik-siyasi etkileşimlerle gayri-kapitalist örgütlenmeler oluşturulabilir. Bunun için araştırmacılar akademinin fildişi kulesinden çıkmalıdır. Tüm bu belirtilenler, aşağıdaki kısımlarda ayrıntılı ele alınmıştır.

3.1. Sermayemerkezcilik

Topluluk ekonomileri araştırmacılarına göre bilgi üretimi gerçekliği olduğu gibi yansıtmaz, edimsel olarak farklı dünyalar oluşturur. Topluluk ekonomileri eldeki olanaklarla "hemen şimdi" harekete geçerek gayri-kapitalist öznellikler oluşturmaya çalışır (Gibson-Graham, 2006: xxi). Bunun için öncelikle, kapitalizm karşısında sinmeye yol açan özcülüğe karşıdır. Özcülük (essentialism), olguları belirli özlere indirger ve olguları onların baskınlığıyla değerlendirir (Gibson-Graham, 2010: Bölüm 2). Özcülüğün bir ifadesi olarak sermayemerkezcilik kapitalizmi yekpare, kadir-i mutlak ve kendi kendine işleyebilen/onarabilen bir sistem olarak görür (Gibson-Graham, 2010: Bölüm

11). Böylece toplumsal yaşam ve de ekonomi kapitalist ve gayri-kapitalist heterojen pratikler örgüsünden oluşmaz. Kapitalizm tüm toplumsal yaşamı kurar, kuşatır ve yönetir; onun bir kurucu dışı kalmaz. Her yerde kapitalist toplum görülür ve gayri-kapitalist pratikler de kapitalizme “referansla” değerlendirilir. Kapitalizm evrimin son noktası ve ulaşılması gereken bir sistemdir. Gayri-kapitalist pratikler önemsizleştirilerek kapitalizmin “içerisinde”, onun “tamamlayıcısı”, “düşük standartlı kopyaları” ya da “zıttı” olarak görülürler (Gibson-Graham, 2010: 63). Örneğin, serbest çalışma kapitalizm tarafından sömürülmüştür, ev içindeki emek kapitalizmi tamamlar ve ona hizmet eder, gayri-kapitalist ekonomi kalkınmamış çevre ülkelerde görülür, sosyalizm üretken değildir gibi (Gibson-Graham, 2010: 63-66).

Günümüzde sermayemerkezciliğin etkisi “Marksizm” ve “neoliberal yönetimsellik”ten esinlenen eleştirel araştırmalarda görülmektedir. Bu etkiyle birçok araştırmacı kapitalist pratiklere karşı yapılabilecek müdahaleleri baştan “sıradan ve itaatkâr” olarak görmektedir (Gibson-Graham, 2010: 167). Marksizm’in fabrikadaki üretime odaklanarak toplumsal yaşamdaki farklı pratikleri göz ardı ettiği belirtilir. Bu kapsamda, ekonomi toplumsal yaşamın ana kurucusu olarak alınır ve toplumsal değişim ancak işçi sınıfı ve fabrika merkezli hareketlerle olanaklı görülür. Fabrika dışındaki gayri-kapitalist pratikler, kapitalizmi dönüştüremez; ancak bir devrim kapitalizmi yıkabilir:

Kapitalizmi çentik atarak yıkmak, yavaş yavaş ikame etmek veya parça parça yerinden etmek mümkün değildir. Ya tamamı dönüşecektir veya hiç dönüşmeyecektir. (Gibson-Graham, 2010: 359)

Sermayemerkezcilik günümüzde neoliberal yönetimsellik kapsamında da etkilidir (Gibson-Graham, 2006: 55). Neoliberal yönetimsellik rekabetin, girişimciliğin ve bireysel sorumluluğun artırılmasına dayanır (Foucault, 2015a; Read, 2009). Birçok araştırmacı “güçlendirme”, “katılım”, “topluluk” gibi kulağa hoş gelen kavramları piyasanın tüm toplumsal yaşamı kuşatması için kullandığı yönünde neoliberal yönetsel pratikleri eleştirir (bkz. Ilcan ve Phillips, 2008; Miraftab, 2004). Birçok durumda geçerli olan bu eleştiri, neoliberal kapitalizmi güçlendirmeye de hizmet etmektedir. Neoliberal yönetimselliğin kapitalist pratikleri toplumsal yaşama yayma amacının gerçekleşeceğini baştan kabullenmek, neoliberal yönetsel pratiklerin tersine dönebilme potansiyellerini—örneğin, gayri-kapitalist pratikleri artırma—ve araştırmacıların bu yönde çalışabilmelerini engeller (Gibson-Graham, 2006: 4).

Foucault’nun altını çizdiği üzere yönetimsellik sadece devletin, uzmanların, uluslararası kuruluşların insanları yönetme/yönlendirme pratiklerini kapsamaz. Yönetimsellik aynı zamanda, “tersine dönebilir bir iktidar ilişkilerinin stratejik alanı”dır (Foucault, 2015b: 216) ve insanların kendilerini yönetme

pratiklerini de içerir. Topluluk ekonomileri araştırmacıları neoliberal yönetimselliğin kapitalizme hizmet edebileceğinin farkındadırlar. Ancak onlar baştan teslim olmazlar; neoliberal yönetimselliği amacının dışına çıkarabilecek gayri-kapitalist pratikler oluşturma olanaklarını ararlar (Gibson-Graham, 2006; Krueger vd., 2018).

3.2. Gayri-özcülük

“Olanaklılığın siyaseti”ne (politics of possibility) dayanarak topluluk ekonomileri farklı bir dünya oluşturmak ister (Gibson-Graham, 2006: xxxiii). Siyasal olarak her düzenin olumsuzluğunu, diğer bir deyişle, gayri-özcülük—temelsiz bir temel—üzerinde kurulmasından hareket eder. Bu olumsuzluk sizinize yol açmaz, kurulmak istenen düzeni umutla ve tutkuyla aramayı içerir (Mouffe, 2014; 2015; Gibson-Graham, 2006). Gayri-özcülüğe göre toplumsal yaşam sınırlı sayıdaki özlerin kuruculuğuna indirgenemez, birçok farklı pratiklerin ilişkileriyle kurulur. Pratikler de birbirleriyle her zaman için yeni ilişkiler kurarak farklı oluşumları üretebilirler. Herhangi bir düzen “hiçbir zaman, onu meydana getiren pratiklerden kopuk, daha derin bir nesnelliğin görünümü olamaz” (Mouffe, 2015: 22).

Topluluk ekonomilerine göre kapitalist pratikler “soyut kapitalist özün somut bir biçimde vücut bulma”ları değildir. Kapitalist pratikler diğer ekonomik ya da ekonomik olmayan toplumsal pratiklerle olan çeşitli ilişkileriyle ya da üstbelirlenimle kurulurlar (Gibson-Graham, 2010: 75). Üstbelirlenim ekonomik pratiklerin çeşitliliğini ve değişebilirliğini sağlar. Böylece, farklı pratiklerin birbirlerine eklenmelerini, kapitalizme karşı yapılabilecek müdahaleleri hem artırır hem önemli kılar. Diğer bir deyişle, kapitalizm kadir-i mutlak değildir; ona hem her yerden saldırılabilir hem de herhangi bir müdahale baştan sınırlı ve itaatkâr olarak nitelendirilemez. Yerel de olsa her müdahale genişleyerek diğer alanları ve pratikleri dönüştürebilir (Cameron ve Hicks, 2014; Gibson-Graham, 2010: 35). Kısacası topluluk ekonomileri kapitalizmi, “kısmi bir şey olarak, toplumun birçok bileşeninden biri olarak” görür (Gibson-Graham, 2010: 364).

3.3. Ekonomi Nedir?

Sermayemerkezcilik, ekonomiyi kapitalist pratiklere dayanarak büyütülmesi gereken bir makine olarak görür. Büyüyen ekonomi sağlıklı ve iyi olanla özdeşleştirilir. Ancak ortaya çıkan eşitsizlikler ve çevre sorunları dikkate alınmaz. Böylesi bir ekonomide insanlar onun içindeki pasif çarklar olarak görülürler; makinanın düzenini değiştiremezler, sadece kendi bacaklarından asılı olarak kendi konumlarını güçlendirebilirler (Gibson-Graham vd., 2013: 1-3).

Topluluk ekonomileri, ekonomiyi değişmez ve zorunlu ilişkilerden oluşan bir makine olarak görmez; çeşitli/farklı ekonomiler oluşturulabilir (Gibson-Graham, 2014). Sadece kapitalist pratiklerle sınırlandırılmayacak ekonomi insanların hayatta kalmalarını, birbirlerine ve dünyaya olan yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlayan tüm pratikleri ifade eder (Gibson-Graham ve The Community Economies Collective, 2017: 5). Bu kavramsallaştırmayla, ekonomik olan ve olmayan arasındaki fark bulanıklaşır; gayri-kapitalist pratikler önem kazanır:

[O] kadar çok ekonomik muamele piyasa dışında gerçekleşir, o kadar çok mal ve hizmet meta olarak üretilmez ki, bir kez bunu düşünmeye başladık mı, kapitalizmin tanım olarak piyasa ile örtüştüğünü ileri sürmenin, birçok ekonomik faaliyetin gayri-kapitalist olduğunu ileri sürmek anlamını taşıdığı bariz hale gelir. (Gibson-Graham, 2010: 365)

Ekonomik çeşitliliğin öne çıkarılması, kapitalizmin gücünü yadsıyarak (Gibson-Graham, 2010: 366), ancak kapitalizmi “işgal edilebilir ve hatta işgal edilmiş olarak” görmeyi sağlar (Gibson-Graham, 2010: 222, dipnot 24). Bunun için buzdağı metaforu açıklayıcıdır. Sermayemerkezci yaklaşım buzdağının görünen kısmındaki kapitalist pratikleri öne çıkarır. Ancak buzdağının görünmeyen kısımlarında toplumları ayakta tutan, diğer bir deyişle buzdağının yüzdüren birçok gayri-kapitalist pratik ve örgütlenmeler vardır (Gibson-Graham vd., 2013: 11). Örneğin; hane içinde ya da dışında meta üretimine dayanmayan, insanların birbirlerinin esenliği için icra ettikleri pratikler; üretilen artı değer üreticiler tarafından paylaşıldığı kooperatifler; çevre ve sosyal sorumluluğu önceliği yapan örgütler; takas yoluyla alışveriş pratikleri, ihtiyacı olanların kullanması için oluşturulan para havuzları vb. (Gibson-Graham, 2006: Bölüm 3).

Buzdağının görünmeyen kısmı dikkate alındığında büyümesi gereken ekonomi makinesi içinde sadece kendi çıkarlarını düşünen ve diğerlerini umursamayan insanlar yoktur. Gayri-kapitalist bir arada yaşama pratiklerine dayanarak “topluluk” oluşturabilecek etkileşimler vardır (Gibson-Graham, 2008; 2014).

3.4. Topluluk Ekonomilerinde Etik-siyasi Etkileşimler

Ana-akım kullanımında “topluluk” ifadesi özcüdür; belirli bir yerde doğanları, belirli bir etnik gruba ait olanları ifade eder. Özcü topluluk kavramsallaştırması “topluluğa dayalı”, “topluluk katılımı”, “topluluğu güçlendirme” gibi ifadelerle son yıllarda neoliberal yönetimsellik kapsamında özellikle kırsal bölgelerde “yerel ve sürdürülebilir kapitalist ekonomik” büyüme için kullanılmakta ve ekonomik çeşitliliği engellemektedir (Gibson-Graham, 2006: 86). Neoliberal yönetimsellik kapsamında topluluklara biçilen rol “Dünya

Bankası”, “Uluslararası Para Fonu” ve birçok uzman tarafından çizilen/dayatılan kapitalist büyüme rotasını izlemektir. Bireysel girişimciliğe ve piyasa hâkimiyetine dayanan bu rota ancak bir avuç seçkine yarar (Miraftab, 2004).

Topluluk ekonomilerindeyse topluluk kavramı özcü değildir. Topluluk pratiklerle ve dolayısıyla etkileşimlerle oluşan, sonu gelmeyen, sürekli peşinden gidilen bir süreci ifade eder. Ayrıca, insanların kişisel çıkarları peşinde koşmadan birbirlerini umursadıkları sürece oluşmaya devam eder (Gibson-Graham, 2006: Bölüm 4). Topluluğun oluşumu insanların ve doğanın birbirlerine olan “bağlılık”larına dayanır.

Bağlılık, diğerlerini etkilemeyen ve onlardan etkilenmeyen, kendine yeten ve sabit hiçbir kimliğin/yaşamın olmamasına vurgu yapar (Madra ve Özselçuk, 2015: 135). İnsanların ve dünyanın birbirleriyle olan bağlılıkları maddesel ve duygulanımsal etkileşimleri içerir. Söz konusu etkileşimlerle insanlar ve doğa birbirlerini etkilerler ve birbirlerinden etkilenirler (Gibson-Graham ve Roelvink, 2010, Roelvink, 2015). Bu bağ(ım)lılık, toplumsal düzeni oluşturmak için bireyler ve kimlikler gibi öncellerden hareket etmeyi yıkar; etkileşimlerden hareket ederek ve herkesi birbirinden sorumlu kılarak farklı “birlikte-olabilme” olanaklarını sağlar (Madra ve Özselçuk, 2015: 135, ayrıca bkz. Nancy, 2008). Bu etkileşimler Foucault’nun kullandığı şekliyle etik-siyasal etkileşimlerdir ve insanlara/bize dayatılan (kapitalist, neoliberal) öznelliklerden sıyrılarak, farklı (gayri-kapitalist) öznellikler olabilmeyi sağlar (Foucault, 2015b: 135; Gibson-Graham, 2008: 618). Bu süreçte gayri-kapitalist öznellikler etkileşimleri öncelmez, etkileşimlerle ortaya çıkarlar.

Topluluk ekonomilerinde etik-siyasi etkileşimler “ihtiyaç”, “tüketim”, “artık” ve “müşterekler” odakları altında toplanır (Gibson-Graham, 2006). İhtiyaç ve tüketim odağında kapitalist üretim ve tüketim pratiklerinin dayandığı “daha çoğu daha iyidir” mantığını yıkmak vardır. Daha çoğu daha iyidir mantığı ekonomik büyümeye dayanır, insanları kapitalist çalışma ve tüketim pratikleriyle kısıpaca alır. Ayrıca, bireyselliği öne çıkararak insanları diğerlerine ve doğaya karşı duyarsız yapmaktadır. Böylece eşitsizlikler artmakta ve doğa zarar görmektedir. Topluluk ekonomilerinde hem eşitsizlikleri gidermek hem de sürdürülebilirliği sağlamak için ihtiyaçlar ve tüketim belirlenir. İnsanların mutluluğu ve esenliği bireysel üretim ve tüketimin çokluğuna bağlanmaz; esenlik ve mutluluk herkesin birbirini umursadığı gayri-kapitalist üretim ve tüketim pratikleriyle gerçekleştirilir (Gibson-Graham vd., 2013: Bölüm 2).

Artık odağı, üretilen artık değerın nasıl bölüşüleceğiyle ilgilidir. Çoğunluk tarafından üretilen artık değer, kapitalist pratiklerle bir avuç insan arasında paylaşılmaktadır. Örneğin, “bir patronun yılda 20 milyon dolar kazanırken, işçilerin bu miktardan 1000 kat düşük 20000 dolar almaları” (Gibson-Graham

vd., 2013: 58). Bu bölüşüme/eşitsizliğe karşı olarak üretilen artık değer, herkes ve dünyanın esenliği için kullanılmalı ve bölüşülmelidir.

Müştereklerin korunması ve üretilmesi (müşterekleştirme) özellikle önemlidir. Müşterekler (meralar, sokaklar, dil, gelenekler vb.), müşterek kullanılan, korunan ve üretilen doğal, sosyal ve kültürel unsurlardır. Kapitalist pratikler bireysel çıkara dayanan rekabet vurgusuyla onları yıkmaktadır. “Müştereklerin yıkılması, topluluğun yıkılmasıdır”; bundan dolayı da müşterekler sadece korunmamalıdır, aynı zamanda sürekli yenileri oluşturulmalıdır (Gibson-Graham vd., 2013: 130). Müşterekleştirme özel mülkiyet sahipliğinde bile olabilir. Önemli olan kâğıt üzerinde mülkiyetin kimde olduğu değildir, müşteregin herkes tarafından kullanılabilmesi ve üretilen değerlerin adil olarak paylaşılabilmesidir (Gibson-Graham vd., 2013: 132).

Topluluk ekonomileri ne hiç değişmeyecek pratikler ne de mükemmele ulaşacak bir ütopya peşindedir. Etik-siyasi etkileşimler değişen koşullarla ve deneme yanılmayla sürekli tartışılmalıdır:

Topluluk ekonomisi sürekli yeniden anlamlandırma pratiği olarak akıcı bir süreçtir; müzakere, mücadele, belirsizlik, müphemlik ve hayal kırıklıklarından arınmış mükemmel bir topluluk ekonomisi olabileceği fantezisini reddeder. (Gibson-Graham, 2010: 19)

3.5. Topluluk Ekonomileri ve Eylem Araştırması

Topluluk ekonomilerine göre bilgi üretimi edimseldir, dünyayı olduğu gibi yansıtmaz, farklı dünyalar oluşturur. Farklı dünyalar oluşturmak akademisyenlerin de değişimini içerir. Topluluk ekonomilerinde araştırmacılar eylem araştırmasını benimserler; bu kapsamda, “insanlar üzerinde” çalışmazlar, “insanlarla beraber” hareket ederler (Gibson-Graham ve Cameron, 2007: 20), insanları “yargılamazlar”, onlarla beraber “öğrenirler” (Gibson-Graham, 2008: 628).

Eylem araştırması “çok bilmemeyi” (Gibson-Graham, 2006: xxxi) ve peşin hükümlü olmamayı içerir. Çünkü amacı dünyayı basitleştiren, her yerde kapitalizmi gören sermayemerkezcilik karşısında gündelik yaşama yakın olabilmek ve ondaki karmaşıklığı, çeşitliliği ve potansiyeli açığa çıkarmaktır (Gibson-Graham, 2008; 2014; Gibson-Graham ve Roelvink, 2010). Eylem araştırmasının sonu, önce(sin)den kestirilemez: Kervan yolda düzülür. Bu akademinin fildişi kulesinden ayrılarak tutunamayanlar, hükümet birimleri, belediyeler, sivil toplum kuruluşları, alternatif ve gayri-kapitalist örgütler gibi birçok tarafla olan etkileşimleriyle olabilmektedir (Gibson-Graham, 2008: 628). Bu etkileşimler Filipinler’in Jagna kırsal bölgesinde 2003-2008 arasında

yürütülen araştırma üzerinden gösterilebilir (bkz. Cahill, 2008; Gibson vd., 2010; McKay, 2009).

Topluluk ekonomileri araştırmacıların Jagna'daki araştırma ortakları yerel topluluk, göçmen işçilerin tasarruflarının sosyal girişimlerin arttırılması yönünde kullanılmasını amaçlayan bir sivil toplum kuruluşu ve yerel belediye olmuştur. Çekirdek araştırma kadrosunda akademik araştırmacılarının yanısıra belediyeden ve sivil toplum kuruluşundan birer kişi ve yerel topluluktan da dört kişi yer almıştır. Araştırmanın ilerleyen evrelerinde yerel topluluktan birçok kişi de araştırmaya katılmıştır (Gibson vd., 2010: 243).

Yerel toplum, yerel belediye ve sivil toplumdan birçok kişi, sermayemerkezcilik etkisinde kapitalist büyüme rotasını Jagna için uygun görmüştür. Bu kapsamda, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi örgütlerin ve uzmanların yardımıyla arttırılabilecek büyük kapitalist yatırımlar ve bireysel girişimcilik amaçlanmıştır. Bu ekonomik büyüme rotasında ekonomiyi toplumsal yaşamdan ayırarak onu sadece parayla yapılan etkileşimlere indirgeyen uzmanların soyut ve sayısal bilgilerine önem verilir. Bu bilgiler ve sayılar da Jagna'nın yeterince kapitalist olmadığını göstermek için kullanılmıştır (McKay, 2009).

Topluluk ekonomileri araştırmacıları Jagna için tasarlanan kapitalist büyüme rotasının dışına çıkılabilmelerini sağlamışlardır. Onlar, öncelikle yerel topluluğun özellikle de marjinal üyelerinin aktif katılımını sağlayarak Jagna'daki doğal ve sosyal müşterekleşmeye dayanan gayri-kapitalist pratikleri öne çıkarmışlardır. Örneğin doğayı koruma, elbirliğiyle gündelik işleri görme, ürünlerin herkesçe paylaşımı gibi (Gibson vd. 2010: 243-245). Söz konusu pratikler farklı bir ekonomi oluşturabilme adına Jagna'nın güçlü yanları olarak görülmüştür (Cahill, 2008; Gibson vd., 2010; McKay, 2009). Araştırma ortaklarından bazıları dış yardım almadan gayri-kapitalist pratiklere güvenmeye kuşkuyla yaklaşmış olmalarına karşın, topluluk ekonomileri araştırmacıları gayri-kapitalist pratiklere dayanan "yerel gücün/iktidarın kullanılabilmesi için güvenli bir ortam" oluşturulmasını sağlayabilmişlerdir (Cahill, 2008: 301).

Bu doğrultuda, topluluk ekonomileri araştırmacıları gayri-kapitalist pratikler ve ekonomik çeşitliğe dayanan "topluluk girişimleri" oluşturulmasına ön ayak olmuşlardır. Öncelikle Jagna'daki birçok kişi bir araya getirilmiş, hangi konularda topluluk girişimleri oluşturabilecekleri yönünde çalışmaları sağlanmıştır; ayrıca başka bölgelerde yer alan başarılı topluluk girişimlerine ziyaretler düzenlenmiştir. Söz konusu çabalar insanları kenetlemiş, onların topluluk girişimlerini sahiplenmelerine ve kendilerini güçlü hissetmelerine yol açmıştır (Cahill, 2008: 299-301).

Topluluk ekonomileri araştırmacılarının Jagna'daki kişileri güçlü hissettirmeleri, neoliberal yönetimselliğin girişimci yapan, rekabet ettiren

iktidarıyla görünürde benzerdir. Ancak aralarında önemli fark vardır. Neoliberal yönetimsellik her bireyi kendi bacağından asılı olarak güçlendirmeye ve kapitalist pratikleri tüm yaşama yaymaya dayanır; buna karşın, topluluk ekonomilerinde topluluk güçlendirilir ve gayri-kapitalist pratikler arttırılır. Topluluk girişimleri, insanların etik-siyasi etkileşimlerle herkesin/toplumun esenliği için çalıştıkları oluşumlardır. Doğal ve sosyal müşterekleşmeye dayanırlar. Üretimde ve tüketimde daha çoğu daha iyidir mantığını benimsemezler; üretilen artı değeri doğanın ve topluluğun esenliği için bölüşürler ve kullanırlar. Jagna'da oluşturulan topluluk girişimleri de doğal kaynakları güçlendirmekte ve insanlar arasındaki yardım, saygı, hoşgörü ve güveni pekiştirmektedir. Ayrıca, proje kapsamında oluşturulan topluluk girişimlerinden en başarılı olanı, ürettiği artı değeri yeni topluluk girişimleri oluşturulması için de kullanmaktadır (Gibson vd., 2010: 248-250).

Yukarıda açıklanan Jagna örneğine ek olarak, dünyanın farklı bölgelerinde topluluk ekonomileri araştırmaları kapitalist değerlendirme ve ölçme pratiklerini yıkmakta; gayri-kapitalist pratiklere değer vererek müşterek üretim ve bölüşümü oluşturmakta, kooperatifler arasındaki bağları güçlendirmektedirler (Healy, 2015: 350).

Sonuç

Spicer vd. (2009; 2016), eleştirel edimsellik kavramsallaştırmasıyla, sadece akademik fildişi kulesinden eleştiren ancak elini taşın altına koymayan EYÇ'yi yıkmak isterler. Bunda haklıdırlar, ancak gösterdikleri yol sorunludur. Onlar, ana-akım yönetim ve örgüt söylemlerini değiştirmeye odaklanırlar; yöneticileri müttefik olarak görürler ve kurumsallaşmış kapitalist iktidar ilişkilerinde küçük kazanımlar ararlar.

Bu makale, eleştirel edimselliğin çıkış noktası olan EYÇ'yi kendi fildişi kulesinden sadece yayın yap ya da yok ol oyunu oynamasını engelleme düşüncesine katılmaktadır. Ancak, bunu yapmak adına kapitalist örgütlenmelere hizmet etmemesi için, Tablo 1'de özetlendiği üzere, eleştirel edimsellik topluluk ekonomilerine öykünmelidir.

Tablo 1: Eleştirel Edimsellik ve Topluluk Ekonomileri Karşılaştırması

	Eleştirel Edimsellik	Topluluk Ekonomileri
Siyasal Unsurlar		
Kapitalizmi nasıl görür?	Kadir-i mutlak	İşgal edilebilir
Amacı nedir?	Küçük kazanımlar, reform, ana-akım zırvaların azaltılması	Gayri-kapitalist örgütlenmeler
Özneleşme	Öznelerin verili konumları korunur	Gayri-kapitalist özneler oluşur
Maddesel Unsurlar		
Amacına nasıl ulaşacak?	Söylemle	Etik-siyasi etkileşimlerle (Herkesin esenliği için üreterek, tüketerek, bölüşerek ve müşterekleşerek)
Ana müttefik kim?	Yöneticiler	Etik-siyasi etkileşimleri gerçekleştirecek herkes
Araştırmacının diğerleriyle ilişkisi nasıl?	Kahraman-dönüştürücü; irfan getiren	Birlikte dönüşüm

Sermayemerkezci yaklaşım kapsamında eleştirel edimsellik kapitalizmin baskınlığını kabul eder. Kapitalizme karşı umutsuzdur; ona karşı mücadeleyi ancak onun içindeki sıradan ve itaatkâr kazanımlara indirger (siyasal eleştiri). Bundan dolayı, eleştirel edimselliğin eleştirisi—kafeinsiz kahve gibi—etkisizdir (Parker ve Parker, 2017: 1370), hatta ana-akım yönetim ve örgüt çalışmalarındaki kapitalist bilgi üretimiyle örtüşür (Spoelstra ve Svensson, 2016).

Eleştirel edimsellik kapitalist örgütlerin verili öznelerini sorgulamayarak, onlar arasındaki sorunları gidermeye çalışır. Örneğin, Alvesson ve Spicer (2012), daha önce bahsettiğimiz, eleştirel edimselliği liderlik için uyguladıkları çalışmalarında lider ve izleyici perspektiflerini uzlaştırırlar. Böylece verili kimlikleri değiştirmeden liderliği yumuşatırlar. Söz konusu yumuşatma kapitalist örgütlenmenin kendine yöneltilen eleştirilerden güçlenmesini sağlar. Örneğin, günümüzde ana-akım yönetim ve örgüt alanyazını özellikle 1980 öncesi döneme göre kendisini son derece yaratıcı, yenilikçi ve insancıl olarak yansıtmaktadır (Thrift, 2005). Bu kapsamda eleştirel edimsellik,

kapitalizmin alternatifleriyle değil de kapitalizmin potansiyellikleriyle ilgilenir. Eleştirisi kapitalizmi aşmayı değil kapitalizmi kapitalizm *olarak*

dönüştürmeyi hedefler; kapitalizmi doğallaştırarak kendini revizyonist bir faaliyet olarak yumuşatan bir eleştiri biçimidir. (Diken, 2013: 211)

Oysa topluluk ekonomileri kapitalist örgütlenmeleri yumuşatmaz. İhtiyaç, fark/artık, tüketim ve müşterekler etik-siyasi etkileşimleriyle gayri-kapitalist örgütlenmeler oluşturmaya dayanır; özellikle artık değerın bölüşümü ve müşterekler başlıkları, kapitalist ve gayri-kapitalist pratikler arasında sınırları çizmektedir.

Eleştirel edimsellik ürettiği eleştirinin gündelik etkileşimlerde nasıl somutlaşacağını da açıkça vurgulamamaktadır (maddesellik eleştirisi). Çünkü araştırma sürecinde alana yakın olmaya, çoğunlukla yönetici katılımcıların görüşlerini dikkate alarak eleştirel söylemler oluşturmaya ve bu söylemlerin mümkün olduğunca farklı taraflara ulaştırılmasına dayanır (bkz. Spicer vd., 2009; 2016). Bu yolsa oluşturulan söylemin doğrudan gündelik yaşamda somutlaşacağı konusunda iyimserdir (Fleming ve Banerjee, 2016). Oysa günümüzde kapitalist yönetim ve örgütlerini eleştiren akademik ve popüler birçok söylem vardır. Ancak söz konusu söylemler gündelik yaşama dokunmazlar, çünkü birçok kişi kötü olduklarına bile bile kapitalist pratiklerin gereklerini uygular.

Bu yüzden, günümüzde insanlara kapitalist yönetim ve örgütlenmelerle ilgili neyin kötü olduğunu açıklamak etkili olmamaktadır. Çünkü insanlar kapitalizmi doğrudan yıkmak için harekete geçmek yerine, gündelik sorunlarını çözebilmek için harekete geçerler (Foucault, 2014: 62). Örneğin, okula ucuz ulaşım sağlamak, doğal ve ucuz bir şekilde beslenmek gibi. Gündelik sorunların gayri-kapitalist pratiklerle çözülebilmeyse gayri-kapitalist özneleri oluşturmaktadır. Bunun için topluluk ekonomileri eldeki olanaklarla herkesin bir diğerini cesaretlendirerek ve güçlendirerek “hemen şimdi” mücadele etmesine dayanır (Gibson-Graham, 2008; Healy, 2014).

Topluluk ekonomileri araştırmacıları, Foucault'nun (2011) deyişiyle, spesifik entelektüelliği icra ederler. Evrensel entelektüel daha çok gündelik yaşam ve sorunlarla arasına mesafe koyar. Fildişi kulesinde bilimin sözde tarafsızlığına dayanır. Spesifik entelektüelinse fildişi kulesi yoktur. O gündelik sorunlarla uğraşır. Onun için önemli olan teori değildir; (gayri-kapitalist) siyasal mücadeledir (Foucault, 2011: 78, 89). Ürettiği eleştiri kapitalizme karşı elimizin kolumuzun bağlı olmasına dayanmaz; aksine “bizi olduğumuz gibi yapan olumsuzluktan artık olduğumuz gibi olmamak, yaptığımız gibi yapmamak ve düşündüğümüzü düşünmemek imkânını çıkar[ır]” (Foucault, 2014: 188). Özetlersek, topluluk ekonomilerinin, eleştirel edimselliğe verebileceği dersler şunlardır: Kapitalizmi kadir-i mutlak görme, olumsuz olma, umutlu ve cesaretli ol, kapitalizmle arana net sınır koy, gayri-kapitalist örgütlenmeler için elini taşın altına koy.

Kaynakça

- Alvesson, Mats ve Spicer, André (2012), "Critical Leadership Studies: The Case for Critical Performativity", *Human Relations*, 65 (3): 367-390.
- Boltanski, Luc ve Eve Chiapello (2007), *The New Spirit of Capitalism* (London: Verso).
- Butler, Judith (2010), "Performative Agency", *Journal of Cultural Economy*, 3 (2): 147-161.
- Butler, Nick ve Sverre Spoelstra (2012), "Your Excellency", *Organization*, 19 (6) 891-903.
- Butler, Nick, Helen Delaney ve Sverre Spoelstra (2018), "Risky Business: Reflections on Critical Performativity in Practice", *Organization*, 25 (3): 428-445.
- Cabantous, Lure, Jean-Pascal Gond, Nancy Harding ve Mark Learmonth (2016), "Critical Essay: Reconsidering Critical Performativity", *Human Relations*, 69 (2): 197-213.
- Cahill, Amanda (2008), "Power over, Power to, Power with: Shifting Perceptions of Power for Local Economic Development in the Philippines", *Asia Pacific Viewpoint*, 49 (3): 294-304.
- Cameron, Jenny ve Jarra Hicks (2014) "Performative Research for a Climate Politics of Hope: Rethinking Geographic Scale, 'Impact' Scale, and Markets", *Antipode*, 46 (1): 53-71.
- Diken, Bülent (2013), *İsyân, Devrim, Eleştirî: Toplum Paradoksu* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev: Can Evren).
- Esper, Susana C., Laure Cabantaous, Luciano Barin-Cruz, ve Jean-Pascal Gond (2017), "Supporting Alternative Organizations? Exploring Scholars' Involvement in the Performativity of Worker-recuperated Enterprises", *Organization*, 24(5): 671-699.
- Fleming, Peter ve Subhabrata Bobby Banerjee (2016) "When Performativity Fails: Implications for Critical Management Studies", *Human Relations*, 69 (2) 257-276.
- Foucault, Michel (2011), *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (Ayrıntı Yayınları, İstanbul) (Çev. Işık Ergüden, Osman Akınbay ve Ferda Keskin).
- Foucault, Michel (2014), *Özne ve İktidar* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınbay).
- Foucault, Michel (2015a), *Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri 1978-1979* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çev. Alican Tayla).
- Foucault, Michel (2015b), *Öznenin Yorumbilgisi: Collège de France Dersleri 1981-1982* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çeviren: Ferda Keskin).
- Fournier, Valerie ve Chris Grey (2000), "At the Critical Moment: Conditions and Prospects for Critical Management Studies", *Human Relations*, 53 (1): 7-32.
- Gibson, Katherine, Amanda Cahill ve Deirdre McKay (2010), "Rethinking the Dynamics of Rural Transformation: Performing Different Development Pathways in a Philippine Municipality", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35 (2): 237-255.
- Gibson-Graham, Julie Katherine (2006), *A Postcapitalist Politics* (Minneapolis: University of Minnesota Press).
- Gibson-Graham, Julie Katherine (2008), "Diverse Economies: Performative Practices for 'Other Worlds'", *Progress in Human Geography*, 32 (5): 613-632.
- Gibson-Graham, Julie Katherine (2010), *(Bildiğimiz) Kapitalizmin Sonu* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Zeynep Gambetti).
- Gibson-Graham, Julie Katherine (2014), "Rethinking the Economy with Thick Description and Weak Theory", *Current Anthropology*, 55 (9): S147-S153.

- Gibson-Graham, Julie Katherine ve Jenny Cameron (2007), "Community Enterprises: Imagining and Enacting Alternatives to Capitalism", *Social Alternatives*, 26 (1): 20-25.
- Gibson-Graham, Julie Katherine, Jenny Cameron ve Stephen Healy (2013), *Take Back the Economy* (Minneapolis: University of Minnesota Press).
- Gibson-Graham, Julie Katherine ve Gerda Roelvink (2010), "An Economic Ethics for the Anthropocene", *Antipode*, 41 (S1): 320-346.
- Gibson-Graham, Julie Katherine ve The Community Economies Collective (2017), "Cultivating Community Economies", <https://thenextsystem.org/sites/default/files/2017-08/JKGibsonGraham-1-1.pdf> (05.04.2018).
- Gond, Jean-Pascal, Laure Cabantous, Nancy Harding ve Mark Learmonth (2016), "What do We Mean by Performativity in Organizational and Management Theory? The Uses and Abuses of Performativity", *International Journal of Management Reviews*, 18 (4): 440-463.
- Hartmann, Rasmus Koss (2014), "Subversive Functionalism: For a Less Canonical Critique in Critical Management Studies", *Human Relations*, 67 (5): 611-632.
- Healy, Stephen (2014), "The biopolitics of Community Economies in the Era of the Anthropocene", *Journal of Political Ecology*, 21: 210-221.
- Healy, Stephen (2015), "Communism as a Mode of Life", *Rethinking Marxism*, 27 (3): 343-356.
- Ilcan, Suzan ve Lynne Phillips (2008), "Governing Through Global Networks: Knowledge Mobilities and Participatory Development", *Current Sociology*, 56 (5): 711-734.
- King, Daniel (2015), "The Possibilities and Perils of Critical Performativity: Learning from Four Case Studies", *Scandinavian Journal of Management*, 31 (2): 255-265.
- King, Daniel ve Christopher Land (2018), "The democratic Rejection of Democracy: Performative Failure and the Limits of Critical Performativity in an Organizational Project", *Human Relations*, 71 (11): 1535-1557.
- Krueger, Robert, Christian Schulz ve David C. Gibbs (2018), "Institutionalizing Alternative Economic Spaces? An Interpretivist Perspective on Diverse Economies", *Progress in Human Geography*, 42 (4): 569-589.
- Madra, Yahya ve Ceren Özselçuk (2015), "Creating Spaces for Communism", Roelvink, Gerda, Kevin St. Martin ve Julie Katherine Gibson-Graham (Der.), *Making Other Worlds Possible* (Minneapolis: University of Minnesota Press):127-152.
- McKay, Deirdre (2009), "Performing Economy Differently: Exploring Economic Personhood and Local Economic Diversity", *The Australian Journal of Anthropology*, 20: 330-346.
- Miraftab, Faranak (2004), "Making Neo-liberal Governance: The Disempowering Work of Empowerment", *International Planning Studies*, 9 (4): 239-259.
- Mouffe, Chantal (2014), "By Way of a Postscript", *Parallax*, 20 (2): 149-157.
- Mouffe, Chantal (2015), *Dünyayı Politik Düşünmek: Agonistik Siyaset* (İstanbul: İletişim) (Çev. Murat Bozluolcay).
- Nancy, Jean-Luc (2008), "The Being-with of Being There", *Continental Philosophy Review*, 41 (1): 1-15.
- Parker, Simon ve Martin Parker (2017), "Antagonism, Accommodation, and Agonism in Critical Management Studies: Alternative Organizations as Allies", *Human Relations*, 70 (11): 1366-1387.
- Read, Jason (2009), "A Genealogy of Homo-economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity", *Foucault Studies*, 6: 25-36.

- Roelvink, Gerda (2015), "Performing posthumanist economies in the Anthropocene". Roelvink, Gerda, Kevin St. Martin ve Julie Katherine Gibson-Graham (Der.), *Making Other Worlds Possible* (Minneapolis: University of Minnesota Press): 225-243.
- Schaefer, Stephan M. ve Christopher Wickert (2016), "On the Potential of Progressive Performativity: Definitional Purity, Re-engagement and Empirical Points of Departure", *Human Relations*, 69 (2): 215-224.
- Schatzki, Theodore R. (2005), "The Sites of Organizations", *Organization Studies*, 26 (3): 465-484.
- Spicer, André, Mats Alvesson ve Dan Karreman (2009), "Critical Performativity: The Unfinished Business of Critical Management Studies", *Human Relations*, 62 (4): 537-560.
- Spicer, André, Mats Alvesson ve Dan Karreman (2016), "Extending Critical Performativity", *Human Relations*, 69 (2): 225-249.
- Spolstra, Sverre ve Peter Svensson (2016), "Critical Performativity: The Happy End of Critical Management Studies? Prasad, Anshuman, Pushkala Prasad, Albert J. Mills ve Jean Helms Mills (Der.), *The Routledge Companion to Critical Management Studies* (Oxon: Routledge): 69-79.
- Thrift, Nigel (2005), *Knowing Capitalism* (London: Sage).
- Wickert, Christopher ve Stephan M. Schaefer (2015), "Towards a Progressive Understanding of Performativity in Critical Management Studies", *Human Relations*, 68 (1): 107-130.
- Zanoni, Patrizia, Alessia Contu, Stephen Healy ve Raza Mir (2017), "Post-capitalistic Politics in the Making: The Imaginary and Praxis of Alternative Economies", *Organization*, 24 (5): 575-588.